

Opbouwende toespraken 1843-1845

Twee opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1843

Drie opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1843

Vier opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1843

Twee opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1844

Drie opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1844

Vier opbouwende toespraken
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1844

Drie toespraken bij denkbeeldige gelegenheden
van S. Kierkegaard
Kopenhagen 1845

Vertaling Hans van Munster†,
geheel herzien door Udo Doedens,
Annelies van Hees en Pieter Vos
eindredactie en verklarende noten
Udo Doedens en Pieter Vos
met een nawoord van Pieter Vos

Inhoud

Twee opbouwende toespraken (1843)	9
Voorwoord	13
De verwachting van het geloof. Nieuwjaarsdag	15
Iedere goede en iedere volmaakte gave komt van boven	41
 Drie opbouwende toespraken (1843)	61
Voorwoord	65
Liefde zal de veelheid van zonden bedekken	67
Liefde zal de veelheid van zonden bedekken	81
De bekrachtiging in de innerlijke mens	91
 Vier opbouwende toespraken (1843)	113
Voorwoord	117
De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam van de Heer zij geloofd	119
Iedere goede gave en iedere volmaakte gave komt van boven	135
Iedere goede gave en iedere volmaakte gave komt van boven	151
Zijn ziel verwerven in geduld	169

Twee opbouwende toespraken (1844)	187
Voorwoord	189
Zijn ziel bewaren in geduld	191
Geduld in verwachting	215
 Drie opbouwende toespraken (1844)	 237
Voorwoord	241
Denk aan je schepper in je jeugd	243
De verwachting van een eeuwige zaligheid	261
Hij moet groeien, ik moet minder worden	283
 Vier opbouwende toespraken (1844)	 299
Voorwoord	303
God nodig hebben is de hoogste volmaaktheid van de mens	305
De doorn in het vlees	335
Tegen lafhartigheid	355
Hij die op juiste wijze bidt, strijdt in het gebed en overwint – doordat God overwint	385
 Drie toespraken bij denkbeeldige gelegenheden	 409
Voorwoord	413
Naar aanleiding van een biecht	415
Naar aanleiding van een bruiloft	447
Bij een graf	473
 Nawoord van Pieter Vos	 507
 Bij de vertaling	 535
 Verklarende noten	 537
 Register van personen en zaken	 605

Voorwoord

13

Hoewel dit kleine boek (dat ‘toespraken’ genoemd wordt en niet preken⁴ omdat de schrijver geen volmacht⁵ tot **preken** heeft, ‘opbouwende toespraken’ en niet toespraken ter opbouw⁶, omdat de spreker allerm minst pretendeert **leraar** te zijn) slechts wil zijn wat het is, iets overbodigs⁷, en niet meer verlangt dan in het verborgene te blijven, zoals het ook heel heimelijk ontstaan is, heb ik er toch geen afscheid van kunnen nemen zonder een haast sprookjesachtige verwachting. Voor zover het met zijn uitgave in oneigenlijke zin als het ware aan een tocht begint, heb ik mijn ogen het een poosje laten volgen. Ik zag toen hoe het zijn weg ging over eenzame wegen of eenzaam over drukke wegen. Na het een en ander aan kleine misverstanden, waarbij het misleid werd door een vluchtige gelijkenis, vond het ten slotte die enkeling⁸ die ik met vreugde en dankbaarheid **mijn** lezer noem, die enkeling naar wie het zoekt, naar wie het als het ware zijn armen uitstrekt, die enkeling die welwillend genoeg is om zich te laten vinden en welwillend genoeg om het te ontvangen, ook al treft het hem bij ontmoeting vrolijk en getroost of juist “vermoeid en vol gedachten”.⁹ – Voor zover het daarentegen met zijn uitgave in meer eigenlijke zin in de stilte blijft, zonder van zijn plaats te komen, heb ik mijn ogen even op hem laten rusten. Daar stond het dan als een onbetekenende kleine bloem in de verborgenheid van het grote woud, niet gezocht omwille van haar pracht, haar geur of haar spijs. Maar ik heb ook gezien, dat geloof ik althans, hoe de vogel die ik **mijn** lezer noem, plotseling dat kleine bloempje in het oog kreeg, op zijn vleugels neerdaalde, het afplukte, het met zich meenam. En nadat ik dat had gezien, zag ik niets meer.

Kopenhagen, 5 mei 1843¹⁰

S.K.

De verwachting van het geloof

15

Nieuwjaarsdag

Gebed

17

Weer is er een jaar voorbij, hemelse Vader! Wij danken U, dat het gevoegd is bij de tijd van genade en het jaagt ons geen schrik aan dat het ook gevoegd zal worden bij de tijd van rekenschap, want vol vertrouwen wenden wij ons tot uw barmhartigheid. Het nieuwe jaar staat voor ons met zijn eisen en al gaan wij er dan ook bedrukt en bezorgd binnen, omdat wij de gedachte aan de lust der ogen, die betovert, niet kunnen en niet willen verheimeijken, en ook niet de gedachte aan de zoetheid der wraak, die verleidt, aan de toorn, die ons onverzoenlijk maakt, aan het koude hart, dat ver van U is weggevlucht, toch treden wij er niet helemaal met lege handen binnen. Wij zullen immers ook met ons nemen: de herinnering aan de bange twijfel, die gerustgesteld werd, de herinnering aan de stille zorgen, die verlicht werden, aan de terneergeslagenheid, die opgeheven werd, aan de blijde hoop, die niet beschaamd werd. Ja, als wij in zorgelijke ogenblikken onze geest sterken en opmonteren met de gedachte aan de grote mannen, uw uitverkoren instrumenten, die in zware aanvechtingen en met het hart vol angst hun geest vrij gehouden hebben, hun moed ongebroken, hun hemel open, dan willen ook wij daarbij onze getuigenis voegen, in de overtuiging dat – ook al is onze moed in vergelijking met die van hen slechts mismoedigheid, onze macht slechts onmacht – U toch dezelfde blijft, dezelfde geweldige God, die de geesten in de strijd beproeft, dezelfde Vader, buiten wiens wil er geen mus ter aarde valt.¹¹ Amen.

De brief van de heilige apostel Paulus aan de Galaten, hoofdstuk 3, vers 23 tot het einde¹²

Het is op de eerste dag van het jaar, dat wij hier verzameld zijn, mijne aandachtige toehoorders! Het feest, dat wij vandaag vieren, heeft geen kerkelijke naam, en toch is zijn feestelijkheid ons niet minder dierbaar, zijn aansporing tot stille overweging niet minder ernstig. Wij zijn verzameld in het huis des Heren¹³, het huis waar altijd over hetzelfde gesproken wordt, al is het dan – naargelang tijd en gelegenheid – steeds weer op een andere manier. Een jaar is voorbij, een nieuw is begonnen, er is nog niets in gebeurd. Wat voorafging is afgesloten, het tegenwoordige is er niet, slechts wat komt en wat nog niet is, is er. In het dagelijks leven zijn wij gewoon elkaar af en toe iets goeds toe te wensen. Naarmate wij de bijzondere omstandigheden van een mens, zijn gedachten, zijn plannen beter menen te kennen, denken wij hem in die mate ook een welbepaald goed, dat juist hem en zijn leven past, te kunnen toewensen. Ook vandaag laten wij het niet na om andere mensen onze welwillendheid en ons meeleven te betonen door hun dit of dat goede toe te wensen. Maar omdat vandaag de gedachte aan de toekomst en aan de daarin vervat liggende onnaspeurlijke mogelijkheid ons erg levendig voor de geest staat, houden we onze wensen liever algemeen, want wij hopen dat de grote omvang van de wens gemakkelijker de veelvuldigheid der toekomst zal kunnen omvatten. Wij voelen immers aan dat het moeilijk is om met betrekking tot het onbepaalde en onbepaalbare iets bepaalds toe te wensen. Toch staan wij niet toe dat die moeilijkheid

ons de wens ontnemt, wij geven de gedachte geen tijd om die geheimzinnige, onbepaalde drang van het hart te verontrusten, wij volgen een welwillendheid, die – al verdient zij het dan niet om geëerd te worden met de naam van liefde – toch ook niet helemaal als lichtzinnigheid geminacht moet worden. Alleen met betrekking tot een enkel mens maken wij een uitzondering. Ons hart hangt meer aan hem, om zijn welzijn maken wij ons meer zorgen. Hoe meer dat het geval is, des te meer worden wij ons van de moeilijkheid bewust. | Wanneer nu de gedachte zich verdiept in de toekomst, dan verdwaalt zij in haar rusteloos streven om het raadselachtige een verklaring af te dwingen of te ontlokken. Rondspiedend haast zij zich van de ene mogelijkheid naar de andere, maar tevergeefs. En in die tussentijd zit de verlangende ziel bedroefd te wachten of de gedachte zal terugkeren en haar zal inlichten over al hetgeen zij met heel haar hart zou durven wensen. Wat anderen gemakkelijk, zonder enig bezwaar doen, valt zo'n mens zwaar en moeilijk. Wat hijzelf heel gemakkelijk doet ten opzichte van anderen, dat valt hem zwaar ten opzichte van degene, die hij het meest liefheeft en de moeilijkheid wordt groter naarmate hij meer liefheeft. Ten slotte wordt hij radeloos. Hij wil de geliefde niet uit zijn macht laten schieten, hij wil hem niet overgeven aan het geweld van de toekomst, en toch moet hij dat. Hij wil hem een geleide geven in de vorm van allerlei goede wensen, maar hij heeft er niet één.

19

Wanneer een bekommerde mensenziel zich als een gevangene verstrikt voelt in die moeilijkheid, dan bezint hij zich misschien op de getuigenissen die hij op deze heilige plaatsen gehoord heeft, dan komt hij misschien wel hierheen om weer te overwegen en na te denken of er toch niet een wens is, die zó zeker is, dat hij heel de innerlijkheid van zijn ziel erin durft te leggen zonder er iets van terug te houden voor een andere wens, die ook van belang was voor de geliefde, een wens, die zó zeker is, dat men eerder bang moet zijn geen innerlijkheid genoeg te hebben om hem te wensen zoals hij gewenst zou moeten worden, een wens, die hij niet van nieuwe wensen vergezeld hoeft te laten gaan om hem te laten voortduren, een wens, die niet stiekem blijft bestaan, wanneer men ophoudt hem te wensen, een wens, die niet op een enkele zaak betrekking heeft, zodat hij moet oppassen iets anders over het hoofd te zien,

Nawoord bij *Opbouwende toespraken*

Pieter Vos

Kierkegaards opbouwende toespraken zijn lang veronachtzaamd en werden veelal beschouwd als een interessant maar facultatief supplement bij de bekende werken onder diverse pseudoniemen. Ten onrechte, want wie ze leest en herleest wordt er niet alleen in de beste zin van het woord persoonlijk door opgebouwd, maar vindt er ook filosofische inzichten die de thematiek in de pseudonieme werken zonder meer verdiepen en aanvullen. De opbouwende toespraken hebben bovendien een eigen literair-religieuze zeggingskracht die ze tot een hoogtepunt maken in de devotionele literatuur.

“De dialectische structuur van heel dit schrijverschap”¹

De opbouwende toespraken verschenen vanaf het begin van Kierkegaards schrijverschap steeds parallel aan de diverse pseudonieme

1 Zie SV1 XIII 523. Voor verwijzingen naar werken van Kierkegaard, andere dan de toespraken die in dit boek zijn gepubliceerd, verwijs ik zowel naar een recente Nederlandse vertaling (indien beschikbaar), als naar de meest recente Deense uitgave (SKS) of, indien het betreffende fragment daarin nog niet is opgenomen, naar de eerste Deense uitgave (SV1; *Samlede Vaerker*, udg. af A.B. Drachmann, J. Heiberg, H.O. Lange, Gyldendal, København, 1901-1906). Wat de dagboekfragmenten betreft, verwijs ik naar de meest recente Deense uitgave (SKS) of, indien het betreffende fragment daarin nog niet is opgenomen, naar de laatste editie van de *Papirer* (*Papirer* udg. af P.A. Heiberg, V. Kuhr, E. Torsting, Gyldendal, København, 19682 e.v. (1909-1948)). De vertalingen van de citaten waarvoor geen Nederlandse vertaling voorhanden is, zijn van mij (PV).

werken. Niet zonder reden. Al verschillen de beide soorten geschriften sterk van elkaar qua stijl, toonzetting, woordgebruik, mededelvingsvorm, auteurschap en betoogtrant, toch is er een zekere samenhang tussen de pseudonieme en de opbouwende werken. Ze vormen samen een “dialectische structuur” van “esthetische” en “religieuze” geschriften, zoals Kierkegaard typeert in zijn in 1848 geschreven en postuum gepubliceerde *Het gezichtspunt voor mijn werkzaamheid als schrijver*.² In deze terugblik op het schrijverschap stelt Kierkegaard dat de eerste bundel toespraken, *Twee opbouwende toespraken* van 1843, niet zonder opzet vlak na het eerste grote pseudonieme werk *Of/Of* verscheen: “De dubbelheid is er meteen vanaf het begin. Want gelijktijdig met *Of/Of* kwamen *Twee opbouwende toespraken*.”³ Kierkegaard geeft in zijn terugblik ook een herinterpretatie van de betekenis van de titel van het eerste grote pseudonieme werk. Niet in de tegenstelling tussen het eerste (esthetische) en het tweede (ethische) deel van *Of/Of* zou het ware of/of liggen, maar “de dubbelheid was *Of/Of* – en *Twee opbouwende toespraken*”.⁴ De beide toespraken schetsen de contouren van een alternatieve, religieuze existentie. Kierkegaard wijst er in *Het gezichtspunt voor mijn werkzaamheid als schrijver* ook op dat met de opbouwende toespraken de centrale betekenis van de categorie ‘de enkeling’ is gegeven, als (religieus) alternatief voor het publieke karakter van het ethische leven, een thematiek die hernomen wordt in *Vrees en beven*.⁵

Al gaat het bij deze uitleg duidelijk om een interpretatie achteraf en is *Het gezichtspunt voor mijn werkzaamheid als schrijver* slechts een van de mogelijke gezichtspunten op het oeuvre, toch is de ‘dialectische structuur’ aannemelijk vanuit de opzet en inhoud van de werken zelf. De diverse pseudonieme en opbouwende geschriften van de jaren 1843 tot 1845 vertonen een inhoudelijke samenhang. Er

2 Ibid. Ook in *Over mijn werkzaamheid als schrijver* – de verkorte, in 1851 gepubliceerde versie van *Het gezichtspunt* – stelt Kierkegaard dat hij beide soorten werken parallel liet verschijnen om het esthetische vanaf het begin gelijk op te laten gaan met het religieuze (SKS 13, 15).

3 SV1 XIII 522.

4 Ibid.

5 SV1 XIII 528.

zijn thematische overeenkomsten tussen de gelijktijdig verschenen pseudonieme en opbouwende werken. Het lijkt bovendien niet zonder betekenis dat beide soorten geschriften op dezelfde dag of vlak na elkaar gepubliceerd werden. Zo verscheen de tweede bundel, *Drie opbouwende toespraken*, op dezelfde dag als *Vrees en beven* en *De herbaling* (op 16 oktober 1843), korte tijd later gevolgd door *Vier opbouwende toespraken*. De beide bundels nemen thema's op van de genoemde pseudonieme werken. Een van de toespraken gaat bijvoorbeeld over Jobs uitspraak 'De Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen, de naam van de Heer zij geloofd' en belicht zo opnieuw het thema van de lijdende Job, dat ook in *De herbaling* wordt aangesneden maar nu benaderd wordt vanuit een religieus perspectief.

Ten tijde van de pseudonieme werken van 1844, *Wijsgerige kruimels*, *Het begrip angst* en *Voorwoorden*, publiceerde Kierkegaard vervolgens drie bundels met respectievelijk twee, drie en vier opbouwende toespraken. In de toespraken komen thema's als toegang tot de waarheid, godsbewijs, incarnatie en kenosis (*Wijsgerige kruimels*), en angst, zonde en zondeval (*Het begrip angst*) ter sprake. In een toespraak over Johannes de Doper ('Hij moet groeien, ik moet minder worden') wordt bijvoorbeeld gesproken over nederigheid en dienstbaarheid, noties die corresponderen met het thema van de dienstknechtgestalte in *Wijsgerige kruimels*. De toespraken 'God nodig hebben is de hoogste volmaaktheid van de mens' en 'Tegen lafhartigheid' behandelen bijvoorbeeld thema's die ook in *Het begrip angst* een grote rol spelen, zoals zelfwording, geslotenheid, lafheid en trots.

De bundel *Drie toespraken bij denkbeeldige gelegenheden* van 1845, ten slotte, vertoont parallellen met *Stadia op de levensweg*, dat een dag na de bundel toespraken verscheen. De drie toespraken – over biecht, huwelijk en dood – lopen op het eerste gezicht parallel aan de drie delen van *Stadia op de levensweg*. De biechtrede legt nadruk op stilte en verwondering en lijkt een contrapunt te vormen met 'In vino veritas' van *Stadia op de levensweg*. Het thema 'huwelijk' van deel twee van *Stadia op de levensweg* door Rechter Vilhelm wordt opnieuw besproken en religieus uitgediept in de tweede toespraak. En de derde toespraak gaat over de ernst van het leven die opgewekt wordt door de gedachte aan de dood en kan beschouwd worden als